

МОЛОКОПРОДУКТОВИЙ ПІДКОМПЛЕКС УКРАЇНИ: СТАН І ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ

Р. П. МУДРАК, доктор економічних наук
Уманський національний університет

Досліджено сучасний стан виробництва та переробки молока в Україні. Виявлено стійкі тенденції зменшення поголів'я корів, скорочення виробництва сирого молока та випуску молочних продуктів. В якості заходів, спрямованих на зупинку кризи в підкомплексі, пропонується: реальне, а не декларативне стимулювання виробництва молочної сировини; захист внутрішнього ринку від надмірного імпорту молочної продукції; стимулювання впровадження сучасної міжнародної системи менеджменту якості на молокопереробних підприємствах (ISO 9001, HACCP); стимулювання кінцевого попиту на молочну продукцію вітчизняного виробництва.

Ключові слова: ланцюг вартості, сільськогосподарські підприємства, господарства населення, молочна сировина, якість, молокопереробні заводи, молочні продукти, імпорт

Постановка проблеми. Стійкий та повноцінний розвиток аграрного сектору економіки можливий лише при умові збалансованого функціонування усіх галузей, які його формують. Наразі мають місце суттєві викривлення відтворювальних процесів, що проявляються у порушенні галузевих пропорцій сільськогосподарського виробництва та скороченні сировинної бази підприємств харчової промисловості. Особливо загрозливою є ситуація в молокопродуктовому підкомплексі. Криза тут охопила усі ланки ланцюга вартості – скорочується поголів'я корів, виробництво молочної сировини, її переробки та виготовлення готових молочних продуктів. На внутрішньому ринку стрімко зростає частка імпоротної молочної продукції. Це посилює конкурентний тиск на вітчизняних виробників та створює загрозу для національної продовольчої безпеки в даному сегменті продовольчого ринку. Враховуючи унікальну цінність молочних продуктів та їх незамінність в харчовому раціоні людини, проблема зупинки спаду, стабілізації та переходу до стійкого зростання виробництва в молокопродуктовому підкомплексі потребує якнайшвидшого вирішення.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Виробництво молочної сировини сільськогосподарськими товаровиробниками, її переробка промисловими підприємствами, торгівля молочною продукцією і т.д., є популярними напрямками досліджень у вітчизняному експортному середовищі, що обумовлено двома чинниками – важливістю молочної продукції, як незамінного продукту харчування, та триваюча криза в молокопродуктовому підкомплексі. Серед останніх публікацій на дану тематику звертають на себе увагу праці Патики Н. І. [1], Россохи В. В., Петриченка О. А., Черемісіної С. Г.

[2, 3], Козак О. А., Грищенко О. Ю., Козака М. І. [4–7], Заїнчковського А. О. і Кривуна М. В. [3, 8], Місюка М. В. і Заходим М. В. [9], Шпичака О. М. [10], Тулуша Л. Д., Грищенко О. Ю. і Стріховського Д. М. [11]. Однак, триваючий спад виробництва молочної сировини та продуктів її переробки вказує на необхідність подальшої наукової розробки даної тематики.

Методика досліджень. Теоретичною основою дослідження є економічна теорія, праці вітчизняних дослідників проблеми ефективності функціонування вітчизняного молокопродуктового підкомплексу. Методичною основою є системний підхід до вивчення соціально-економічних явищ і процесів. В процесі дослідження використовувалися методи: наукової абстракції, аналізу і синтезу, рядів динаміки, середніх величин, порівняння і т.д.

Результати досліджень. За період з 1990 до 2025 року, поголів'я корів, скорочуючись із стійкою динамікою ($r = 0,966$), зменшилося на 86,5 % (рис. 1).

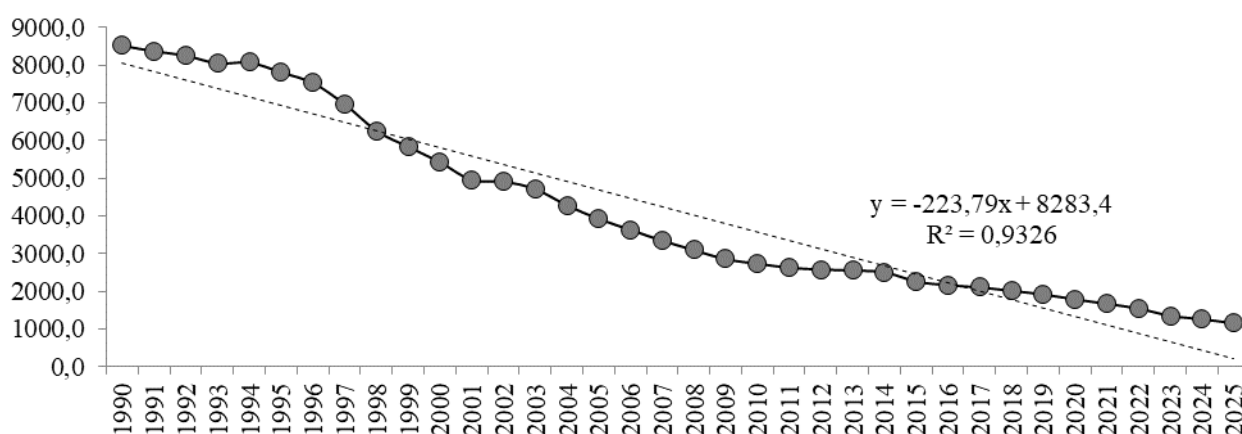

Рис. 1. Поголів'я корів в усіх категоріях господарств України станом на 1 січня, тис. голів*

Примітка. * – побудовано автором за даними [12]

Найвищі темпи скорочення поголів'я дійного стада ВРХ мали місце 2020–2025 роках. В результаті, лише за 6 останніх років воно зменшилося майже на 40 % (табл. 1).

Табл. 1. Відносні показники динаміки поголів'я корів в усіх категоріях господарств України*

Період, роки	Середньорічний темп приросту/спаду поголів'я корів, %	Зміна чисельності поголів'я корів, %
1990–1999	-3,7	-31,5
2000–2009	-6,9	-51,1
2010–2019	-3,9	-32,8
2020–2025	-8,1	-39,8

Примітка. * – розраховано автором за даними [12]

Головною причиною такої динаміки є відновлення російсько-української війни на початку 2022 р. Серед інших негативних факторів впливу можна

назвати (1) провал державної політики підтримки молочного скотарства і (2) посилення конкуренції на молочному ринку України за рахунок різкого зростання європейського молочного імпорту. Насамперед, польської продукції.

Очікуваним наслідком зменшення поголів'я молочної худоби стало стійке падіння обсягів виробництва молочної сировини (рис. 2).

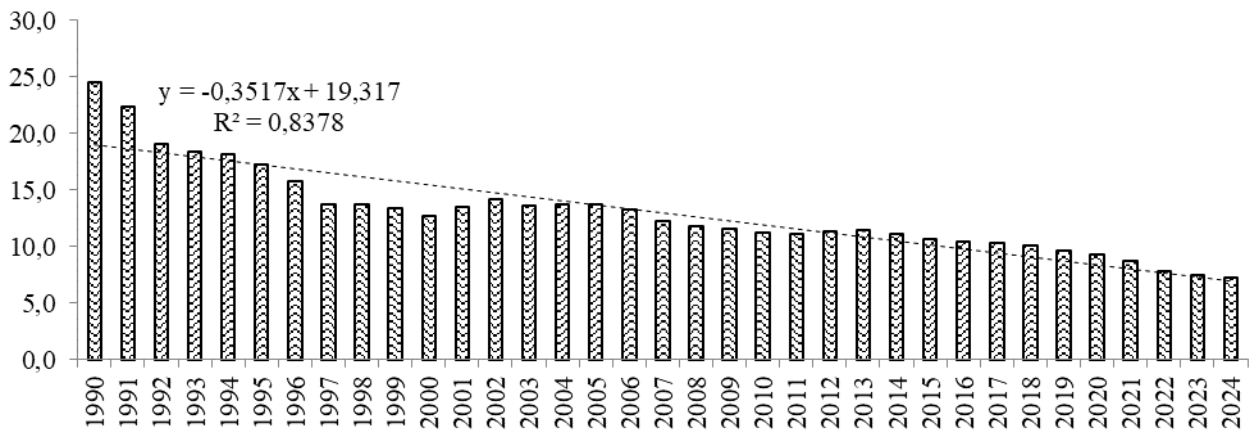

Рис. 2. Виробництво молока усіма категоріями господарств України, млн. тонн*

Примітка. * – побудовано автором за даними [12]

Особливе занепокоєння викликає той факт, що впродовж останніх п'яти років (2020–2024 рр.) темп скорочення виробництва молока пришвидшився (табл. 2).

Табл. 2. Відносні показники динаміки виробництва молока усіма категоріями господарств України*

Період, роки	Середньорічний темп приросту/спаду виробництва молока, %	Зміна обсягів виробництва молока за період, %
1990–1999	-5,9	-45,5
2000–2009	-1,4	-13,1
2010–2019	-1,8	-16,8
2020–2024	-5,6	-25,0

Примітка. * – розраховано автором за даними [12]

Це зумовлює загострення проблеми дефіциту сировини для молокопереробної промисловості України, зростання витрат виробництва та зниження цінової конкурентоспроможності вітчизняної молочної продукції.

Важливою умовою функціонування вітчизняного молокопродуктового підкомплексу є поступова зміна структури поголів'я корів у розріз категорій господарств (табл. 3). Починаючи з 2010 р. частка господарств населення поступово скорочується, а сільськогосподарських підприємств пропорційно зростає. І хоча господарства населення досі утримують 70 % дійного стада, ймовірно їх роль у виробництві та постачання молочної сировини для переробки на промислові підприємства буде зменшуватися й надалі.

Табл. 3. Кількість та структура поголів'я корів у розрізі категорій господарств України*

Рік	Сільськогосподарські підприємства		Господарства населення	
	тис. гол.	%	тис. гол.	%
1990	6191,6	73,9	2186,6	26,1
1995	4595,1	61,0	2936,2	39,0
2000	1851	37,3	3107,3	62,7
2004	949,9	24,2	2976,1	75,8
2005	866,2	23,8	2768,9	76,2
2006	764	22,8	2582,7	77,2
2007	678,6	21,9	2417,3	78,1
2008	624,3	21,9	2232	78,1
2009	604,6	22,1	2131,9	77,9
2010	589,1	22,4	2042,1	77,6
2011	583,7	22,6	1998,5	77,4
2012	575,2	22,5	1979,1	77,5
2013	565,4	22,5	1943,4	77,5
2014	529,2	23,4	1733,5	76,6
2015	505,1	23,3	1661,5	76,7
2016	484,6	23,0	1624,3	77,0
2017	466,6	23,1	1551,2	76,9
2018	467,8	24,4	1451,6	75,6
2019	438,6	24,5	1349,9	75,5
2020	423,9	25,3	1249,1	74,7
2021	424,6	27,5	1119,4	72,5
2022	394,2	29,1	958,6	70,9

Примітка. * – розраховано автором за даними [13]

Про це може свідчити вищий темп скорочення поголів'я корів у них за період 2020–2022 р. (-28,9 %) порівняно із сільськогосподарськими підприємствами (-10,1 %).

Попри загальну тенденцію скорочення поголів'я великої рогатої худоби, це позитивна зміна. Адже якість молочної сировини – наразі ключовий фактор допуску української молочної продукції на ринок ЄС – в сільськогосподарських підприємствах вища. Це пояснюється різною відмінністю у технологіях виробництва молока. В багатьох господарствах населення досі застосовується архаїчна екстенсивна технологія ручного доїння худоби. Відповідно до європейських санітарно-гігієнічних норм така молочна сировина не може надходити ані на переробку на промислові підприємства, ані продаватися на організованому ринку в сирому вигляді чи у вигляді готових молочних продуктів, виготовлених з неї. Її можна використовувати лише для власного харчування чи господарських потреб. Натомість сільськогосподарські підприємства мають організаційні та фінансові можливості застосування

індустріальної технології виробництва молока, що гарантує отримання сировини найвищої якості.

Впродовж 2010–2024 рр. в джерелах постачання молочної сировини на підприємства, що займалися його переробленням, відбулися помітні зміни (табл. 4) – частка молока сільськогосподарських підприємств зросла з 39,4 % в 2010 р. до 89,6 % в 2024 р., а господарств населення пропорційно зменшилася.

Табл. 4. Джерела постачання молочної сировини на підприємства, що займалися його переробленням*

Показник	Одиниці виміру	В середньому за період, років				
		2010–2012	2013–2015	2016–2018	2019–2021	2022–2024
Надійшло молока на переробку, всього	тис. т	4708,2	4489,3	3918,2	3503,2	2969,5
Закуплено	тис. т	4658,6	4417,4	3525,5	3260,8	2896,7
у тому числі від: сільськогосподарських підприємств	тис. т	2066,1	2388,7	2428,6	2548,1	2444,8
	%	43,9	53,2	62,0	72,7	82,3
господарств населення	тис. т	2235,6	1635,7	1097,0	712,7	335,2
	%	47,5	36,4	28,0	20,3	11,3
Прийнято на давальницьких умовах	тис. т	395,9	1631,7	367,1	222,9	66,2
Надійшло на переробку молока, виробленого переробними підприємствами	тис. т	10,7	21,8	25,5	19,4	6,6

Примітка. * – розраховано автором за даними [14]

Це позитивна тенденція адже сільськогосподарські підприємства забезпечують постачання молока кращої якості порівняно із господарствами населення (табл. 5). В аналіз не включено молоко 2 гатунку і несортове, як такі, що заборонені чинними міжнародними санітарно-гігієнічними вимогами для перероблення та виготовлення молочних продуктів.

Як бачимо господарства населення не виробляють молочної сировини гатунку «екстра» і вищого гатунку. Не рятує ситуацію і суттєве збільшення частки молока 1 гатунку, проданого господарствами населення переробним підприємствам. Адже за чинними санітарно-гігієнічними нормами ЄС для перероблення та виготовлення молочних продуктів, придатна молочна сировина лише гатунку «екстра». Це важлива обставина. Адже курс на зближення України і ЄС, який розпочався в 2014 р., вимагає імплементації в українське правове поле європейських норм безпечності і якості продовольчих товарів. Крім того, компенсацією низької ємності вітчизняного ринку молочних продуктів для українських молокопереробних заводів є вихід на закордонні ринки.

Насамперед на ринок ЄС. Однак для цього вітчизняні молокозаводи мають закуповувати молочну сировину лише гатунку «екстра».

Табл. 5. Якість молока, проданого сільськогосподарськими підприємствами та господарствами населення переробним підприємствам*

Показник	В середньому за період, років				
	2010–2012	2013–2015	2016–2018	2019–2021	2022–2024
Сільськогосподарські підприємства					
Молоко гатунку «екстра»	–	9,8	18,1	36,3	53,8
Молоко вищого гатунку, % до загального обсягу	31,8	34,4	36,9	35,1	28,4
Молоко 1 гатунку, % до загального обсягу	58,0	50,6	38,1	26,9	17,0
Господарства населення					
Молоко гатунку «екстра»	–	–	–	–	–
Молоко вищого гатунку, % до загального обсягу	0,3	0,1	–	0,2	–
Молоко 1 гатунку, % до загального обсягу	20,6	11,2	10,2	56,6	79,5

Примітка. * – розраховано автором за даними [14]

Суттєве покращення якості молочної сировини, що надходять на українські молочні заводи нажалі не може компенсувати її зростаючого дефіциту. Адже обсяги виробництва і переробки молока постійно падають (рис. 2, табл. 4).

В результаті, обсяги виробництва готової молочної продукції скорочуються (табл. 6).

Табл. 6. Показники динаміки виробництва молочних продуктів харчовою промисловістю України*

Показник	В середньому за період, років			
	2007–2012	2013–2018	2019–2024	2007–2024
Темп зміни, %	97,9	99,0	96,7	97,9
Базисний індекс	0,880	0,943	0,816	0,676

Примітка. * – розраховано автором за даними [15]

За період з 2007 до 2024 рр. виробництво молочної продукції скорочувалося в середньому на 2,1 % щороку. Таким чином за останніх 18 років виробництво молочних продуктів харчовою промисловістю України скоротилося на 32,4 %. Впродовж останніх 6 років (2019–2024 рр.) темп скорочення випуску молочних продуктів встановив історичний антирекорд. Найбільшим руйнівним фактором стало відновлення російсько-української війни на початку 2022 р. – за рік випуск молочної продукції скоротився на 20,4 %.

Ще одним понижуючим фактором стало різке зростання імпорту молочної продукції. За даними Спілки молочних підприємств України, у грошовому еквіваленті (в 2025 р. – авт.) обсяги імпорту зросли на 30 % порівняно з першою половиною липня, а якщо порівнювати з першою половиною червня, показник

підвищився майже у півтора рази. У натуральному вираженні зростання зафіксовано майже за всіма групами молочних продуктів, окрім сироватки, імпорт якої знизився на третину [16].

Найбільше зростання спостерігається в сегменті твердих сирів. Збільшення пропозиції та споживання імпортованих сирів в Україні ускладнює реалізацію продукції вітчизняних сироварів на внутрішньому ринку та давить на ціни на молокосировину. За словами аналітика Асоціації виробників молока Кухалейшвілі Г., стабілізувати ціни на молокосировину може обмеження імпорту польських сирів в Україну та збільшення кешбеку на 30 % для покупців сирів вітчизняного виробництва [17].

Висновки. Одним із найбільш невтішних висновків за результатами оцінки сучасного стану вітчизняного молокопродуктового підкомплексу є констатація провалу аграрної політики держави, спрямованої на стимулювання виробництва та переробки молока. Починаючи із перших років незалежності і до сьогодні національна адміністрація декларує готовність підтримувати розвиток молочного скотарства, проте по факту криза в галузі продовжується. Що вказує не лише на неефективність державної аграрної політики, але й марнотратство. Адже на підтримку молочної галузі за роки незалежності було спрямовано значну кількість бюджетних ресурсів. Вирішення проблеми можливе лише за комплексного багаторівневого підходу:

- реальне, а не декларативне стимулювання виробництва молочної сировини;
- захист внутрішнього ринку від надмірного імпорту молочної продукції;
- стимулювання впровадження сучасної міжнародної системи менеджменту якості на молокопереробних підприємствах (ISO 9001, HACCP);
- стимулювання кінцевого попиту на молочну продукцію вітчизняного виробництва.

Література:

1. Патика Н. І. Конкурентоспроможність та позиціонування України на світовому ринку молочної продукції. *Економіка АПК*. 2019. № 5. С. 77–86. <https://doi.org/10.32317/2221-1055.201905077>
2. Россоха В. В., Петриченко О. А. Прогнозування тенденцій та інвестицій в молочній галузі для забезпечення раціональних норм споживання молока і молокопродуктів населенням. *Економіка АПК*. 2019. № 12. С. 16–27. <https://doi.org/10.32317/2221-1055.201912016>
3. Черемісіна С. Г., Россоха В. В., Кривун М. В. Перспективи підвищення рівня інноваційної активності молокопереробних підприємств. *Економіка АПК*. 2022. № 2. С. 20–33. <https://doi.org/10.32317/2221-1055.202202020>
4. Козак О. А., Грищенко О. Ю. Оцінювання регіональної конкурентоспроможності виробництва молока в Україні. *Економіка АПК*. 2020. № 4. С. 34–42. <https://doi.org/10.32317/2221-1055.202004034>
5. Козак О. А. Розвиток світового виробництва та торгівлі молочними продуктами. *Економіка АПК*. 2020. № 2. С. 84–92. <https://doi.org/10.32317/2221-1055.202002084>
6. Козак О. А. Оцінка ролі та значення молокопродуктового підкомплексу для вирішення продовольчого забезпечення та національної економіки.

Економіка АПК. 2020. № 11. С. 39–51. <https://doi.org/10.32317/2221-1055.202011039>

7. Козак О. А., Козак М. І. Молокопродуктовий підкомплекс у реалізації цілей сталого розвитку. *Економіка АПК*. 2021. № 8. С. 40–57. <https://doi.org/10.32317/2221-1055.202108040>

8. Заїнчковський А. О., Кривун М. В. Ефективність господарського механізму взаємодії учасників молочного ринку та функціонування молокопереробних підприємств. *Економіка АПК*. 2021. № 10. С. 30–42. <https://doi.org/10.32317/2221-1055.202110030>

9. Місюк М. В., Заходим М. В. Розвиток ринку молока в контексті забезпечення продовольчої безпеки країни. *Економіка АПК*. 2021. №1. С. 34–43. <https://doi.org/10.32317/2221-1055.202101034>

10. Шпичак О. М. Організаційно-економічні проблеми виробництва молока в Україні та їх вирішення. *Економіка АПК*. 2021. № 4. С. 24–40. <https://doi.org/10.32317/2221-1055.202104024>

11. Тулуш Л.Д., Грищенко О.Ю., Стріховський Д.М. Тенденції розвитку молочного скотарства та його державної фінансової підтримки в Україні. *Економіка АПК*. 2023. № 5. С. 33–45. <https://doi.org/10.32317/2221-1055.202305033>

12. Тваринництво (1990–2024) [Електронний ресурс]. Державна служба статистики України. Режим доступу: https://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2006/sg/sg_rik/sg_u/tvar_u.html

13. Сільське господарство України : статистичний збірник [Електронний ресурс]. Державна служба статистики України. Режим доступу: https://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/Arhiv_u/07/Arch_sg_zb.htm; https://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2023/zb/09/S_gos_22.pdf

14. Надходження молока на переробні підприємства [Електронний ресурс]. Державна служба статистики України. Режим доступу: https://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2021/sg/nmpp/arh_nmpp23_u.html

15. Індеси промислової продукції за видами діяльності [Електронний ресурс]. Державна служба статистики України. Режим доступу: https://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2007/pr/prm_rik/prm_rik_u/arh_ipv_u.html

16. Імпорт молочної продукції в Україні встановив рекорд у серпні 2025 року [Електронний ресурс] // Agroweek. 31.08.2025. Режим доступу: <https://agroweek.com/agroekonomika/import-molochnoyi-produktsiyi-ukrayini-vstanovyv/>

17. Муравський А. Україна скоротила імпорт молочних продуктів. *Економічна правда*. 16.07.2025. URL: <https://epravda.com.ua/biznes/ukrajina-skorotila-import-molochnih-produktiv-809248/>

References:

1. Patyka, N. (2019). Competitiveness and positioning of Ukraine on the world market of dairy products. *Ekonomika APK*, 5, 77–86. <https://doi.org/10.32317/2221-1055.201905077>

2. Rossokha, V. & Petrychenko, O. (2019). Forecasting trends and investments for the dairy industry and ensuring rational consumption of milk and dairy products

by the population. *Ekonomika APK*, 12, 16–27. <https://doi.org/10.32317/2221-1055.201912016>

3. Cheremisina, S., Rossokha, V., & Kryvun, M. (2022). Prospects for increasing the level of innovation activity of dairy enterprises. *Ekonomika APK*, 2, 20–33. <https://doi.org/10.32317/2221-1055.202202020>

4. Kozak, O. & Hryshchenko, O. (2020). Assessment of regional competitiveness of milk production in Ukraine. *Ekonomika APK*, 4, 34–42. <https://doi.org/10.32317/2221-1055.202004034>

5. Kozak, O. (2020). Development of world production and trade in dairy products. *Ekonomika APK*, 2, 84–92. <https://doi.org/10.32317/2221-1055.202002084>

6. Kozak, O. (2020). Assessment of the role and significance of the dairy subcomplex for solution of food supply and the national economy. *Ekonomika APK*, 11, 39–51. <https://doi.org/10.32317/2221-1055.202011039>

7. Kozak, O. & Kozak, M. (2021). Dairy subcomplex in the implementation of sustainable development goals. *Ekonomika APK*, 8, 40–57. <https://doi.org/10.32317/2221-1055.202108040>

8. Zainchkovskyi, A. & Kryvun, M. (2021). The efficiency of the economic mechanism of interaction of dairy market participants and functioning of dairy processing enterprises. *Ekonomika APK*, 10, 30–42. <https://doi.org/10.32317/2221-1055.202110030>

9. Misiuk, M. & Zakhodym, M. (2021). Development of the milk market in the context of ensuring the country's food security. *Ekonomika APK*, 1, 34–43. <https://doi.org/10.32317/2221-1055.202101034>

10. Shpychak, O. (2021). Organisational and economic problems of milk production in Ukraine and their solutions. *Ekonomika APK*, 4, 24–40. <https://doi.org/10.32317/2221-1055.202104024>

11. Tulush, L., Hryshchenko, O., & Strikhovskyi, D. (2023). Trends in the development of dairy farming and its state financial support in Ukraine. *Ekonomika APK*, 5, 33–45. <https://doi.org/10.32317/2221-1055.202305033>

12. State Statistic Service of Ukraine (2025). *Livestock farming (1990-2024)*. https://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2006/sg/sg_rik/sg_u/tvar_u.html

13. State Statistic Service of Ukraine (2023). *Statistical Publication «Agriculture of Ukraine»*. https://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/Arhiv_u/07/Arch_sg_zb.htm; https://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2023/zb/09/S_gos_22.pdf

14. State Statistic Service of Ukraine (2025). *Raw milk supply to processing enterprises*. https://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2021/sg/nmpp/arh_nmpp23_u.html

15. State Statistic Service of Ukraine (2025). *Industrial production indices by type of activity*. https://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2007/pr/prm_rik/prm_rik_u/arh_ipv_u.html

16. Agroweek (2025). *Dairy imports to Ukraine set a record in August 2025*. August 31. URL: <https://agroweek.com/agroekonomika/import-molochnoyi-produktsiyi-ukrayini-vstanovyv/>

17. Muravskyi, A. (2025). Ukraine has reduced imports of dairy products. *Ekonomichna pravda*. July 16. URL: <https://epravda.com.ua/biznes/ukrajina-skorotila-import-molochnih-produktiv-809248/>

Mudrak R.

Dairy subsector of the agro-industrial complex of Ukraine: current status and development prospects

Sustainable and full-fledged development of the agricultural sector of the economy is possible only if all the industries that form it function in a balanced manner. Currently, there are significant distortions in reproduction processes, which are manifested in the violation of sectoral proportions of agricultural production and the reduction of the raw material base of food industry enterprises. The situation in the dairy sub complex is particularly threatening. The crisis has affected all parts of the value chain: the number of cows, production of raw milk, its processing and manufacture of finished dairy products are declining. The share of imported dairy products in the domestic market is growing rapidly. This increases competitive pressure on domestic producers and threatens national food security in this segment of the food market.

One of the most disappointing conclusions of the assessment of the current state of the domestic dairy sub complex is the statement that the state's agricultural policy aimed at stimulating milk production and processing has failed. From the first years of independence to the present day, the national administration has declared its readiness to support the development of dairy farming, but in fact the crisis in the industry continues. This indicates not only the inefficiency of the state agricultural policy, but also wastefulness. After all, a significant amount of budgetary resources has been allocated to support the dairy industry over the years of independence. The problem can only be solved with a comprehensive, multi-level approach:

- real, not declarative, incentives for the production of raw milk;*
- protection of the domestic market from excessive imports of dairy products;*
- stimulating the introduction of a modern international quality management system at dairy processing enterprises (ISO 9001, HACCP);*
- stimulating final demand for domestically produced dairy products.*

Key words: *value chain, agricultural enterprises, households, dairy raw materials, quality, dairy processing plants, dairy products, imports*